

Rusya’da Kilise-Devlet İlişkilerinde “Asimetrik Senfoni” Modeli: Ukrayna Krizi Örneği*

Merve İrem YAPICI**

Öz

Bizans etkisiyle Ortodoksluğun kabulünden itibaren, Rusya’da siyasal otorite kadar önem kazanan ve ona eş tutulan Kilise, Bizans’ın yıkılmasını takiben tam anlamıyla bağımsızlaşmış, Rus devletini koruyan ve güçlendiren bir misyon kazanmıştır. Rus toplumu ve yöneticileri açısından sadece dinsel değil, politik bir aktör olarak da değerlendirilen Kilise, Batıda sekülerleşme ve laikleşme süreçleri yaşanırken, Rus siyasetinin önemli bir unsuru olmayı sürdürmüştür. Ancak Kilisenin 18. yüzyıldan itibaren Çarlık yönetiminin kontrolü altına girmesi, siyasal otorite ile arasında var olan eşitlik ve “senfoni”yi sonlandırmış, siyasal mecrada bağımsız bir aktörden çok siyasal otoritenin bir aracı olarak var olmasına yol açmıştır. Bu bağlamda siyaset dışına itilmeyen Kilise, siyaset içinde farklı bir sıfat ile var olabilmıştır. Sovyet döneminde, toplum nezdinde itibarsızlaştırılan ve zayıflatılan Kilise, 1990’lar Rusyası’nda gerek toplumsal gerekse siyasal düzlemde yeniden güç kazanınca, Sovyet öncesi dönem ile günümüz Rusyası arasında kilise-devlet ilişkileri açısından bir benzerlik kurulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın amacı, Putin iktidarında Kilise ile devlet arasındaki ilişkileri, geçmişten gelen süreklilik ve değişimler bağlamında, bir dış politika örneği üzerinden açıklayabilmektir. Gerek ulusal gerekse uluslararası literatürde dış politika örneği üzerinden yapılan bu tarz bir araştırmanın eksik olduğu düşüncesi, amacın belirlenmesinde etkili olmuştur. Örnek olay olarak Ukrayna’nın seçilmesi, bu ülkenin Kilise açısından kutsal ve üzerinde politikalar yürütülen bir alan olmasından kaynaklanmıştır. Varılan sonuç, Putin iktidarının 2014 itibarıyla yürüttüğü Ukrayna politikasının, Kilisenin Ukrayna siyaseti ile tam olarak örtüşmediği, hatta onun bölgedeki hedeflerine zarar verdiği halde, Kilise yönetiminin Putin’e destek olarak, hiyerarşiye dayalı “asimetrik senfoni” modelinin tarafı olduğu şeklindedir. Bu model, tarih boyunca belirgin bir doğrultuda akan ilişkilerin, günümüzdeki versiyonu gibidir.

Anahtar kelimeler: Rus Ortodoks Kilisesi, Ukrayna Krizi, Putin, Asimetrik senfoni.

* Bu makale Adnan Menderes Üniversitesi tarafından desteklenen “Rus Ortodoks Kilisesi’nin Rus Dış Politikası Üzerindeki Etkisi” başlıklı İİBF-13001 kodlu bilimsel araştırma projesi kapsamında üretilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü. E-posta: merve.yapici@adu.edu.tr

“Asymmetric Symphonia” Model in Church-State Relations in Russia: The Case of the Ukrainian Crisis

Abstract

Following the transmission of Orthodox Christianity from Byzantine to Russia, Church gained prominence and enjoyed an equal status with the political authority. After the collapse of Byzantine, Church became wholly independent and engaged in a mission of defending and strengthening the Russian state. Church, which had largely been considered not only as religious actor but also as political one by Russian society and administrators, continued to be an important determinant of Russian politics concurrently with the secularization and laicism processes in Europe. However, increasing authority of Tsar's administration over the Church depleted its equality and “symphonia” vis-à-vis political authority and the Church started to be reconstructed as an instrument of political authority rather than an independent actor in political arena. In this context, Church was not taken out of politics. It simply continued to be included in politics, but with a different attribute. Once discredited before the community by Soviet authorities, Church gained power again in both societal and political realms in the 1990s Russia. Related to this development, scholars often tried to highlight the similarities between pre-Soviet era and today's Russia within the framework of church-state relations. The aim of this paper is to clarify the continuities and changes in church-state relations in Russia in the leadership of Putin via a foreign policy example. Due to the fact that the church-state relations literature concerned with Russia simply lacks a focus on foreign policy, Ukraine is selected as a case study because of Ukraine's holiness and strategic importance for the Russian Orthodox Church. The paper concludes that, as of 2014, Putin administration's Ukraine policy was not strictly consistent with Church's Ukraine policy. Moreover, Putin's policy damaged Church's regional objectives. Even so, Church administration supported Putin and took part in “asymmetric symphonia” model based on hierarchy. This model is possibly today's version of continuity in church state relations in Russian history.

Keywords: Russian Orthodox Church, Ukrainian Crisis, Putin, Asymmetric symphonia.

Giriş

20. yüzyılın son yıllarında dünya genelinde dine yönelimde yaşanan artış ve sekülerizm karşılığının toplumlar nezdinde giderek tutunum bulması, dinin pek çok ulus açısından siyasi hareketlenmelerin kaynağı olarak değerlendirilmesini ve din-siyaset ilişkisinin akademik araştırmaların gündemine oturmasını sağlamıştır (Jelen ve Wilcox, 2002:1). Bu saptamanın doğal bir sonucu olarak din, sadece devlet içi politik değişimler ya da çatışmalar değil, uluslararası ilişkiler açısından da önemli bir kaynak unsur olarak değerlendirilmektedir (Huntington, 1993:26-29). Ancak din-devlet ilişkilerinin günümüzdeki durumuna ilişkin bu saptama, bu ilişkilerin geçmişi hakkında genelleyici bir tutum içermekten çekinir. Zira, Aydınlanma süreci ile devletin dinsel kurumlara karşı tarafsızlığını ve dinin kamusal alandan çekilmesini öngören kilise-devlet ayrılığı ilkesi, Batı Avrupa'da giderek yayılır ve modern ulus-devlet yapılanmasını ortaya çıkarırken, Doğu Avrupa ve özellikle Rusya'da Bolşevik Devrimi'ne kadar kilise devletin

bir müttefikini ya da bileşeni olarak faaliyet göstermiştir.

Kilise ile devlet arasındaki bu iç içe geçmişlik, din-devlet ilişkileri açısından Rusya'yı özel bir yerde konumlandırmakta, uluslararası ilişkilerde devlet dışı aktör olarak görülen kilisenin Rus dış politikası söz konusu olduğunda devletin bir uzantısı olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır. Rus Ortodoksluğu ile devlet arasındaki ilişki, Kilisenin devletin ruhani organı ve milletin özel bir koruyucusu olarak görev yapması nedeniyle "teolojik olarak eşsiz bir ilişki" şeklinde yorumlanır (Evans, 2002:33). Ancak bu eşsiz ilişki, tarihsel süreç içerisinde, en bilineni Bolşevik Devrimi olmak üzere, çeşitli kırılma noktaları yaşamış; bundan ötürü ilişkinin sürekliliği sorgulanmıştır.

Gerek ulusal gerekse uluslararası literatürde Rusya'da kilise-devlet ilişkisinin analizini hedefleyen eserler bulunsa da, bu eserlerin ya geçmişteki belli bir döneme odaklandığı ya da ilişki içindeki değişimleri/süreklilikleri iç siyaset ile ilgili gelişmelerle açıkladıkları gözlenmektedir. Bu bağlamda çalışmanın temel hedefi, tarihsel süreç içerisinde değişim/süreklilik gösteren siyasal ve dinsel iktidar arasındaki ilişkinin günümüzde aldığı şekli saptayabilmek ve bir dış politika örneği üzerinden bu ilişki modelini açıklayabilmektir. Gerek Kilise gerekse Putin yönetimi açısından önem taşıyan "yakın çevre" merkezli bir uluslararası mesele ile bu tespitin daha net yapılabileceği düşüncesi, örnek olay olarak Ukrayna Krizi'nin seçilmesini beraberinde getirmiştir. Çalışmada, ayrıca tarihsel süreklilik içindeki değişimlerin varlığı, söz konusu ilişki biçiminin geçmişten günümüze aldığı şekil üzerinden saptanmaya çalışılacak, şu anki ilişki modelinin Rus tarihi içindeki devamlılıkların bir uzantısı olma ihtimali sorgulanacaktır.

Çarlık Rusyası'nda Kilise-Devlet İlişkisi: "Senfoni"den "Sezaropapizm"e

10. yüzyıldan itibaren komşu oldukları Bizans İmparatorluğu'nun da etkisiyle Ortodoksluğu seçen Ruslar¹, zamanla din-devlet ilişkileri açısından Bizans'ta var olan "senfoni modeli"ni benimsemişler ve bu model aracılığıyla kilise ile devlet arasında sıkı ve derin bir ilişkinin kurulmasını sağlamışlardır. Kilise ile devlet arasında uyuma dayanan bu model, bir yandan tarafların kendilerine has yetki alanlarına karışmamaları, öte yandan birbirlerini desteklemeleri ve birbirlerine karşılıklı sorumluluk duymaları temeline dayanmaktaydı (Polat, 2004:17). Kilise yönetimi, seküler işlerin manevi rehberliğinden ve sivil otoritenin kutsanmasından sorumlu olurken, imparatorluğun, kilise doktrininin ve inancının koruyucusu olarak görev yapması beklenmekteydi (Knox, 2003:576; Olgun, 2009:173). Başka bir ifade ile devlet, hedeflerine ulaşmak için kilisenin desteğini almakta, kilise de bu destek karşılığında devletten dini faaliyetleri daha rahat gerçekleştirebilme şartlarının oluşturulmasını beklemekteydi. Nitekim Kiev Rusyası ve ardından Moskova Prensiği'nin yükselme döneminde bu karşılıklı destek ve beklentilerin kilise ile prenslik arasında gerçekleştirildiği göze çarpılmaktaydı² (Polat, 2004:17,20). Ancak bahsedilen

1 988 tarihinde Rus Knez Vladimir'in Hristiyanlığı resmi din olarak kabul etmesi ve Bizanslı din adamlarını davet ederek Rusları vaftiz ettirmesi sonucunda Ortodoksluk, Rus kimliği üzerinde etki yapan önemli unsurlardan biri olarak belirmiştir. Rusların Hristiyanlığa geçiş süreci hakkında bkz. (Kurat, 2010:29-34; Vernadsky, 2011:57-60).

2 Kiev döneminde Kilise ve Prens, karşılıklı ihtiyaçları sebebiyle birbirlerine otomatik olarak destek verdiler. Kilise,

bu dönemlerde İstanbul Patrikliği'nin metropolitliği statüsünde bulunan Rus Ortodoks Kilisesi (ROK), Bizans'tan görevlendirilen Rum metropolitlerce yönetilmekte, Rum hâkimiyeti altında kalması sebebiyle tamamen bağımsız bir kurum niteliği taşımamaktaydı.

1453'te Bizans'ın tarih sahnesinden silinmesi, ROK'un ve Rusya'da devlet-kilise ilişkilerinin kaderini belirledi. Zira artık Bizans Kilisesi ve İmparatorluğu'nun tüm fonksiyonlarını Moskova derebeyi ve ROK'un üstlenmesi gerekliliği gündeme geldi. Bu algı, Moskova'nın Bizans'ın çift başlı kartal armasını kendi arması olarak kabullenmesi ve "Üçüncü Roma" kavramını geliştirmesi ile daha da güçlendi. Bu süreç hem Moskova'yı, "yeni Bizans" iddiası ile Ortodoksların temel koruyucusu olarak hegemonik bir güce dönüşme idealine sahip kıldı; hem de Moskova'nın uyum içinde hareket ettiği ROK'un İstanbul Patrikliği'nden bağımsızlaşmasına yol açtı. Bizans'ın Osmanlı tehdidine karşı Papalığa tavizler vermesine³ cevaben, 1448'de Rum asıllı Moskova Metropoliti Isidor'un⁴ görevden uzaklaştırılarak, yerine Rus asıllı İon'un Patriğin onayına gerek duyulmadan Rusya Metropoliti olarak tayin edilmesi, bu bağımsızlaşmanın ön adımı oldu (Riasanovsky ve Steinberg, 2011:119). Üstelik 15. yüzyılın sonlarına doğru giderek güçlenen ve Ortodoks devletlerin en büyüğü haline gelen Rusya, "Üçüncü Roma" iddiası gereğince çar-patrik işbirliğine dayalı bir iktidar arayışına girdi. Fakat 1547'de çar ünvanı alan IV. Ivan'ın (Korkunc Ivan) kendisine rakip olabilecek kilise reisini metropolitlikten yukarı çıkarmaya yanaşmaması, patrikliğin tesisini 1589 yılına kadar erteledi⁵. Bu tarihte Moskova Metropoliti İov'un Moskova Patriği olarak tayin edilmesi ile birlikte, Bizans'taki gibi çar-patrik işbirliğine dayalı iktidar yapısına geçiş yaşanırken, devlet işlerinde ROK'un etkisi giderek artış gösterdi⁶ (Kurat, 2010:177-179).

Ancak 17. yüzyılda Çar Aleksey döneminde açık biçimde karşı karşıya gelmeye başlayan ve aralarındaki ilişkide artık eşit taraflar olmayı kabul edemeyeceklerini gösteren kilise ile devlet, I. Petro (Büyük Petro) döneminden itibaren yeni bir ilişki biçiminin tarafları oldular. Zira reformist kimliği ile Rus tarihinin ana figürlerinden birini oluşturan I. Petro, kilise-devlet gerginliğini ortadan kaldırarak reformlarına sağlam bir zemin oluşturmak ve ülkedeki mevcut çift başlılığa

halkı dünyevi liderlerine itaat etmeye ikna ederken, prens de kilisenin hem manevi hem de fiziksel dokunulmazlığını koruma görevini üstlendi (Hosking, 2011:66). Moğol istilasından sonra giderek parçalanıp ve güç kaybeden Kiev Rusyası'nın yerini Moskova Prenslüğü almaya başlamış ve Rus prenslikleri arasında Moskova'nın yükselişe geçmesinde burada bulunan Ortodoks Kilisesi'nin büyük bir etkisi ve desteği olmuştur (Kurat, 2010:133).

- 3 İstanbul Patrikhanesi'nin Papalığa verdiği tavizler, 1439'da Floransa'da imzalanan anlaşma ile zirve yapmış, bu anlaşma uyarınca Bizans İmparatoru, Ortodoks Kilisesi ile Katolikliğin birleşmesine sıcak yaklaşarak Ortodoks Kilisesi üzerinde Papa'nın üstünlüğünü kabul etmişti. Bizans'ın bu teslimiyetçi tutumu, Rus yönetici ve ruhban sınıfı kınanarak, Rus Kilisesi'nin İstanbul Patrikliği'ne olan bağlılığına son verildiği açıklanmıştı (Dualı, 2013:66-67).
- 4 Isidor, Ortodoks ve Katolik Kiliselerinin birliğine karar verilen Floransa'daki görüşmelere katılmış ve Roma'nın birleşme önerisine olumlu yaklaşmıştı. Görüşmelerden döndükten sonra Moskova'da tutuklandı ve hapis edildiği Çudov Manastırı'ndan kaçarak Litvanya üzerinden Roma'ya gitti (Hosking, 2011:120-121).
- 5 Bu süreçte ROK'un tamamen çarın denetimi altına giren bir devlet organından ibaret olduğu söylenemez. Zira hiçbir zaman "üst düzey dinsel" bir konumda olmayan Rus hükümdarı, kilisenin koyduğu yaptırımlara tabi kaldı. Uyguladığı terör döneminin doruğunda IV. Ivan'ın ROK'un direnişi ile karşılaşması bunun en açık örneğini oluşturdu (Milner-Gulland ve Dejevskiy, 1993:64-65).
- 6 I. Petro tarafından patrikliğin kaldırılmasına kadar geçen süreçte, Moskova Patrikleri halk nezdinde ikinci hükümdar, hatta sahip oldukları dini özellikler nedeniyle çardan daha üstün kabul edilmişlerdir (Dualı, 2013:67-68).

son vererek kendi mutlak düzenini kurmak amacıyla patrikliğin varlığını sonlandırdı. Patrikliğin yerine ruhban kurulundan oluşan, tamamen çara bağlı olan ve Kutsal Sinod olarak adlandırılan kurumu geçirdi. Böylece patriklik sisteminden sinodal sisteme geçiş yapan I. Petro, kilise ile devlet arasında 17. yüzyıla kadar varolan “senfoni”yi sonlandırarak, kiliseyi devletin kontrolü altına bırakıyordu (Polat, 2004:20-21; Dualı, 2013:70-71). Nitekim Sinod’un başına ruhban sınıfından olmayan ve çarın fermanı ile atanan bir devlet yetkilisi getirilmiş (Asker, 2010: 33), devlet yapısının bir parçası olarak kabul edilen ROK, devletin baskı ve boyunduruğu altında bırakılmıştı. Kilisenin tüm finansal kaynakları devlet kontrolü altına alınırken, ruhban sınıfında sayıca azalmaya gidilmiş ve yeni bölge kiliselerinin oluşumuna yasak getirilmişti (Knox, 2003:577; Knox, 2005:107). Devletin bir aracı haline dönüşen ROK’un bu pozisyonu, Bolşevik Devrimi’ne kadar devam etmiş, Ortodoksluk ise Rus milli kimliğinin önemli bir bileşeni olmayı sürdürmüştü (Somuncuoğlu, 2004:93-94).

I. Petro’nun kilise yönetimine getirdiği bu yenilik, Bizans’tan devralınan “senfoni” idealini sonlandırdığı gibi, ülkede hükümdarın hem imparator hem de “papa” olduğunu ifade eden “sezaropapizm” kavramını gündeme getirdi⁷. Bizans’ta imparatorun kilise üzerindeki otoritesi, kilise yönetiminin idari alanı ve bazı liturjik imtiyazlar ile sınırlı kalırken, imparatorun, kilisenin içsel ve dogma alanına müdahale edememesi, kilisenin “sezaropapist” efendisi olmasını engellemişti (Geanakoplos, 2012:196). Nitekim imparator, patrik atama ve azletme noktasında nihai yetkiye sahip olmasına rağmen, bu yetkisini Kutsal Kilise Meclisi ile birlikte kullanır, bu kurum tarafından kendisine patriklik için sunulan isimler arasından bir seçim yapardı⁸. Yine sahip olduğu liturjik ayrıcalıklara⁹ rağmen, rahip gibi ayinleri yönetme hakkına sahip olamaması en yüksek dini lider konumuna erişmesini engellemekteydi. Ancak Petro’nun reformları ile birlikte çarın ruhban sınıfından olmayan bir temsilciyi Sinod’un başına geçirme hakkı ve Sinod üyelerinin göreve gelmeden önce hükümdara sadakat sözü vermekle yükümlü kılınmaları, Rusya’da Bizans’a kıyasla hükümdarın kilise üzerinde çok daha baskın bir konuma eriştiğini göstermekteydi. Bu durum, Bizans’ta patriği atayan hükümdarın, Rusya’da bizzat patriğin yerine geçtiği ve hem kilise hem de devlete başkanlık ettiği şeklinde yorumlandı (Toumanoff, 1946:214). Buna rağmen çarın ve Sinod’a başkanlık eden hükümet temsilcisinin dogmatik meselelere müdahale edecek ruhani güçlerinin bulunmaması, Sezaropapist bir yönetim tarzının tam anlamıyla oluşumunu da engellemekteydi (Prokurat, 2010:72-73). Ancak Petro sonrası Çarlık Rusyası’nda kilise ile devlet arasındaki ilişkinin “senfoni”den “sezaropapizm”e doğru bir kayma eğilimi içinde olduğu genelde kabul edilen bir yargı oldu.

7 Başta Anatoly Krasikov olmak üzere bazı yazarlar tarafından Rusya’da “sezaropapizm”in I. Petro’dan önce IV. Ivan ile başlamış olduğu iddia edilse de, genel kanı bu kavrama geçişin I. Petro’nun uygulamaları ile gündeme geldiği şeklindedir (Knox, 2003:576-577).

8 Kilise yönetimi ve organizasyonuna ilişkin imparatorun yetkileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Geanakoplos, 2011:180-184).

9 Bu ayrıcalıklar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Geanakoplos, 2011:184-188).

Sovyet Rusya'dan “Demokratik” Rusya'ya Kilise: “Senfoni”ye Dönme Çabası

18. yüzyılda maddi hakları devlet tarafından giderek sınırlandıran ve liderliği açık biçimde çara bırakılan ROK¹⁰ (Hosking, 2011:281,412-414), 19. yüzyılda yaşanan Osmanlı-Rus Savaşları ile toplum nezdinde ön plana çıktı. Rus toplumunun milli ve dini duygularının canlandığı bu dönemde, sahip olduğu fiziki ve mali kaynaklar ile mücadeleye destek veren ROK, vaazlar aracılığıyla dini canlanmanın baş aktörü oldu¹¹. Ancak bu süreçte bile devletin politik amaçlarına alet edilmekten ve kararlarını çarın onayı ile uygulamaya geçirmekten kurtulamadı (Dualı, 2013:72). Değişim, devletin kilise üzerinde sahip olduğu kontrolden çok, kilisenin toplum ve devlet açısından sahip olduğu önem düzeyindeydi. Özellikle Osmanlı politikasında ülkedeki Ortodoksları koruma gerekçesiyle hareket eden devlet, ROK'a bir dış politika aracı olarak daha fazla ihtiyaç duydu. Ne var ki devlet tarafından artık daha fazla önemsenen kilise, “senfoni”nin bir tarafı olacak kadar özerkliğe ulaşamadı.

20. yüzyıla gelindiğinde, kilisenin bu durumu, 1905 Devrimi'ni takiben ilân edilen “Dini Hoşgörü Beyannamesi” ile daha da kötüledi. Zira bu beyanname ile hukuki statüsünü aynen koruyan ROK, ülkedeki diğer dinler karşısında var olan ayrıcalık ve üstünlüğünü kaybetti¹² (Polat, 2004:21). Buna bir tepki olarak ve bağımsızlığını kazanabilme beklentisiyle 1917 Şubat Devrimi'nde çarlığa destek çıkmayan kilise, devrim sonrasında oluşan geçici hükümet tarafından bir anlamda ödüllendirilerek, devlet müdahalesi olmaksızın kendini yönetme hakkına kavuştu. 11 Ekim 1917 tarihinde Moskova Metropoliti Tikhon'un patrikliğe getirilmesi, ROK'un 200 yıl aradan sonra yeniden patriklik sistemine geçmeyi başardığını göstermekteydi. Ancak bu, uzun süreli bir zafer olamadı. Zira kısa süre sonra ülkede Bolşevikler liderliğinde gerçekleşen ve Sovyet Rusya'nın kurulmasına yol açan ikinci devrim, kilisenin gerek siyasal gerekse toplumsal düzeydeki tüm etkinliğini yok etti. Dinsel örgütlenmeleri, işçi sınıfını uyuşturmak ve sömürüyü meşrulaştırmak için oluşturulmuş burjuvazi kontrollü yapılanmalar olarak tanımlayan Lenin ve ekibi, iktidara geldikten sonra ROK'u etkisizleştirmeye yönelik çeşitli girişimlerde bulundular¹³. Sovyet Anayasalarında kilise ile devlet ayrılığına vurgu yapılmasına rağmen, devlet yönetimi Patrikliği kontrol etmeye ve dini topluluklar üzerinde baskı uygulamaya devam etti¹⁴ (Knox, 2003:577).

10 Hatta 18. yüzyılın sonlarında Çar I. Paul, kilisenin başının çar olduğunu ifade ederken, bu ifade I. Nikolay zamanında Rus İmparatorluğu'nun kanunnamesine girmiştir (Toumanoff, 1946:242; Vernadsky, 2011:227).

11 Bu dönemde ROK'un canlanmasına ilişkin olarak ayrıntılı bilgi için bkz. (Aslanova, 2006:75-77).

12 Beyannameye göre, daha önce zorla Hıristiyanlaştırılan insanlar, bundan böyle kendi eski inançlarına dönebilecekler, dinini değiştiren Ortodoks inanç mensupları, herhangi bir takibe maruz bırakılmayacaklardır. Ayrıca diğer dini örgütlenmelere serbestlik getirilirken, ROK'un devlete bağlı tutulması, kiliseden gelen bağımsızlık taleplerini arttırmıştır (Dualı, 2013:74-75).

13 Bolşevik yönetimi eleştiren Patrik Tikhon, 1922 Mayıs'ında gözaltına alınmış ve 1923 Haziranı'nda Sovyet rejimine yönelik bağlılığını ve bundan sonra politik meselelere müdahil olmayacağını açıklamak kaydıyla serbest bırakılmıştı. Yine Tikhon'un ölümünün ardından Metropolit Sergi, devlet yönetimine muhalefet nedeniyle hapse atılmış, Sovyet'e bağlılık deklarasyonu ile sonuçlanan bir tahliye süreci ile serbest bırakılmıştı (Walters, 1986:136-137).

14 23 Ocak 1918'de kilisenin devletten ve eğitim sisteminden ayrılması kararını alan Bolşevik yönetimi, ROK'un özel mülk edinme hakkını ve halka yönelik dini telkinleri ile verdiği dinsel eğitimi yasakladı (Kalkandijeva, 2015:13). 1929 yılında kabul edilen Dinsel Örgütlenmeler Hakkındaki Kanun ile, dini eserleri basmak ve dağıtmak, kayıt altına alınmış ibadet yerleri dışında herhangi bir dini faaliyet düzenlemek ve inananların bağışlarını sosyal yardım işlerinde kullanmak yasaklanmıştı (Walters, 1986:137).

Kiliselerin kapatılması, tüm gayri menkullerine el konulması, din görevlilerinin öldürülmesi ya da sürgün edilmesi, II. Dünya Savaşı'na kadar devam eden bu baskının en açık örnekleriydi¹⁵ (Asker, 2010:33).

II. Dünya Savaşı yılları, özellikle de Sovyetlere yönelik Nazi saldırısının başladığı 1941 yılı, ROK'un Sovyet siyasal ve toplumsal zeminindeki faaliyetlerinde bir artışa sahne oldu. Dini kullanarak Sovyet toplumunu Sovyet iktidarı ile mücadelelerinde yanına çekmeye çalışan Hitler'e karşı, aynı silaha sarılan Sovyet yönetimi, bu savaşta ROK'un desteğini sağlamaya çalıştı (Anderson, 1961:300). 19. yüzyıl Rusyası'nda Osmanlı ile mücadelelerde nasıl Ortodoksluk ve ROK araçsallaştırılmışsa, şimdi de Almanlar ile mücadelede halkın desteğini sağlamak ve vatanseverliği arttırmak amacıyla ROK'un faaliyetlerinden faydalanılıyordu¹⁶. 18. ve 19. yüzyıl Çarlık Rusyası'ndaki devlet kontrollü aktif dinsel örgütlenme modelini kendine örnek alan Stalin, ROK'un yeniden meşru biçimde işlerlik kazanmasına onay verirken, bu kurum üzerindeki kontrolünü sağlamak amacıyla Sovyet hükümetine bağlı, Kutsal Sinod benzeri konseyler oluşturdu. 1965 yılında "Dini İşler Konseyi" çatısı altında birleştirilen bu konseyler, ROK'un içişlerine müdahale edebilmekte, bölge kiliselerinde görev yapacak rahiplerin atamalarında son kararı vermekteydiler.¹⁷

II. Dünya Savaşı'ndan sonra da üzerinde tam hâkimiyet kurulan ROK'tan dış politika aracı olarak faydalanılmaya devam edildi. Sovyetlerin batıya doğru yayılmasında ve yabancı devletlerle ikili ilişkilerinin geliştirilmesinde ROK'un politikalarından yararlanılabileceği düşüncesi yönetime hâkim oldu. Nitekim Kilisenin, Doğu Avrupa'daki Ortodoks Kiliseleri ve diğer Ortodoks Patrikhaneleri ile ilişkileri yenileyerek Ortodoks dünyada etkinliğini arttırma çabası¹⁸, Sovyet liderliğinin Doğu Avrupa'ya doğru genişleme hedefine hizmet etmekteydi (Hupka, 2011:32). Ancak Sovyet yönetiminin uluslararası sistemdeki etkinliğini dinsel kanallar aracılığıyla

15 1920'lerde devletin politikalarını eleştiren binlerce din adamı çeşitli gerekçelerle idam edilmişlerdi. Sadece 1921-1923 yılları arasında yaşanan olaylarda 2691 rahip, 1962 keşiş ve 3447 rahibinin idam edildiği arşiv belgeleri ile ortaya çıkartılmıştır (Dualı, 2013:80). Ayrıca resmi Sovyet verilerine göre, 1917'de Rusya'da var olan Ortodoks Kilisesi, Ortodoks papazı ve piskoposluk sayısı 46.457, 50.960 ve 130 iken, 1941'de bu sayılar sırasıyla 4.225, 5.665 ve 28'e düşmüştü (Alexeev, 1979:29).

16 Nazi saldırısının başlamasından iki gün sonra Stalin'in talebi ile Sovyet basınına açıklama yapan ROK lideri Metropolit Sergi, halkı tüm gücüyle anavatan topraklarını korumaya çağırıyordu. Bu açıklama sadece Hitler'e karşı popüler direnişin değil, aynı zamanda ROK'un yeniden aktifleşmesinin başlangıcını oluşturdu. Savaştan önceki dönemde kapatılan pek çok kilise yeniden ibadete açılırken, saklanan ya da başka işlerle uğraşan rahipler kiliselere geri döndüler. 1924'te Tikhon'un ölümünün ardından boş kalan patriklik, 1943 Eylülü'nde Sergi'nin piskoposluklar tarafından patrik olarak seçilmesi ile yeniden aktifleştirildi (Anderson, 1961:300-301).

17 1943 ve 1944 yıllarında oluşturulan "ROK İşleri Konseyi" ve "Dinsel İbadet İşleri Konseyi", "Dini İşler Konseyi" çatısı altında birleştirilen konseyler oldular (Krindatch, 2006:271-272).

18 Moskova Patrikhanesi, 1945 baharında Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya'ya ziyaret amacıyla heyetler gönderirken, Ukrayna'nın batı bölgelerinde Rum Katolik Kilisesi'ni tasfiye etme amaçlı hükümet planını uygulamaya geçirmekteydi (Chumachenko, 2002: 42). Hem Balkanlar hem de Ortadoğu coğrafyasındaki kiliseleri ziyaret ederek, ikili ilişkileri geliştirmeyi amaçlayan ROK, İstanbul Patrikliği'ni ikinci plana iterek Moskova Patrikliği'ni evrensellik statüsüne yükseltmeyi amaçlamaktaydı (Dualı, 2013:85). 1945'te gerçekleşen ROK Ulusal Konseyi'ne diğer Ortodoks Kiliselerinin katılım düzeyi, ROK'un bu çabalarının sonuçsuz kalmadığını ve Ortodoks dünyasında artan etkisini gözler önüne sermekteydi. Bu toplantıya katılan dini liderler hakkında bkz. (Chumachenko, 2002:39).

arttırma eğilimi, ROK'un dış politikada, özellikle ekümeniklik konusundaki çabalarında yaşadığı başarısızlık¹⁹ ve Stalin'in ölümünün ardından Politbüro'nun başına getirilen Hruşov'un kilise politikası sebebiyle sonlandı. 1959'da başlayan Hruşov'un din karşıtı kampanyası²⁰, ROK'un 1941'den itibaren sahip olduğu tüm etkinliği yok etti. Hruşov'dan sonra iktidara gelen Brejnev döneminde, kiliseye yönelik baskılar nispeten azalsa da²¹ (Dualı, 2013:88), bu kurumun devlet ile ilişkilerinde belirgin bir değişim gözlenemedi. Özellikle 1970'lerin sonlarına doğru kilise içindeki muhaliflerin Sovyet yönetimine karşı artan eleştiri ve girişimleri sonucunda devletin dini faaliyetler üzerindeki baskısını genişletmesi²², II. Dünya Savaşı yıllarının kilise-devlet arasındaki ilişkiler açısından istisnai bir dönem olarak kalmasına neden oldu.

Sovyet Rusya'da ikinci bir istisnai dönem, son lider Gorbaçov'un iktidar yıllarında yaşandı. Gorbaçov'un liberalleşme politikalarından en fazla kazanç sağlayan toplumsal kurum olarak ROK, 1988 yılı itibariyle "meşru kamu kurumu" sıfatıyla ödüllendirildi (Marsh, 2005:545). Din-devlet ilişkilerini güçlendirmek amacıyla gerek sembolik²³, gerekse hukuksal²⁴ adımlar atan Gorbaçov, kilise üzerindeki yoğun baskıları kaldırırken, dini faaliyetlerde canlanma²⁵ yaşanmasına olanak sağladı. Ancak bu canlanmanın tüm dinsel grup ve örgütlenmeler için geçerli olması, Rusya'da ayrıcalıklı olma iddiasındaki ROK'un tepkisini de beraberinde getirdi (Marsh, 2005:545-546).

-
- 19 ROK'un 1948 yılında Rum Ortodoks Kilisesi'nin direnişi nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanan ekümeniklik girişimleri ve diğer Ortodoks kiliselerini kendisine bağlama konusundaki yetersizliği, Stalin'in gözünde kilisenin dış politika aracı olarak önemini azaltmıştı (Pospelovsky, 1997:155).
- 20 Hruşov, önceleri kilisenin içerideki faaliyetlerinde sınırlandırmaya giderken, dış politikada bir araç olarak kullanılmasına ses çıkarmadı. Örneğin kiliseye/dine karşı baskının son derece yoğun olduğu 1958 yılında ROK'un, Patrikliğin yeniden tesisinin 40. yıldönümü nedeniyle diğer Ortodoks kiliselerinin temsilcilerini Moskova'da toplamasına izin verildi. Nükleer denemeleri ve atom silahlarının üretimini sonlandırma çağrısının yapıldığı bu toplantıya, bazı kiliseler hiçbir düzeyde katılım göstermezken, bazı kiliselerin ise patriklikten daha alt düzeyde temsilci ile katıldıkları gözlemlendi. Üstelik toplantı sonrasında barış ve silahsızlanma içerikli bildiriye tüm katılımcıların imza atmaması, toplantının ve bildirinin Ortodoks dünya içerisindeki meşruiyetini muğlaklaştırdı. Bu başarısızlık sonrasında ROK üzerindeki baskı arttırılarak, daha önce faaliyetine onay verilen yüzlerce kilise kapatılmış, manastırların bir kısmı kapatılırken, bir kısmı kütüphaneye dönüştürülmüş ve ruhban sınıfında sayıca bir daralmaya gidilmişti (Shkarovskii, 2011/2012:72-74).
- 21 Bu dönemde kiliselerin kapatılmasının inananları ateistleştirmediği anlaşıldığından kiliseler üzerindeki baskının kaldırılabilceği fikri güç kazanmıştır. Ancak bilimsel düşüncenin temel düşmanı olarak görülen dinin tamamen tasfiyesi, rejimin temel amacı olmayı sürdürmüştür. Bu noktada amaç değişirse de, bu amaca ulaşacak mücadelenin yetersizliği ve ROK'a daha ılımlı yaklaşılması gerektiği fikri güç kazanmıştır (Anderson, 1983:25).
- 22 Bu girişimler ve karşılığında uygulanan baskı için bkz. (Anderson, 1983:26-27; Walters, 1986:142-143).
- 23 Gorbaçov, Kiev Rusyası'nın Ortodoksluğu benimsemesinin 1000. yılı şerefine düzenlenen kutlamalarda, yıllardır duyulmayan kilise çanlarının çalmasına onay vererek dinin ve kilisenin dirilişine tolerans göstereceğinin sinyallerini vermişti (Koesel, 2014:33). Ayrıca hem dinsel hem de ulusal seremoniye dönüşen ve devlet tarafından finanse edilen bu kutlamalarda, kilisenin Rus tarihini şekillendirmedeki katkısına vurgu yapılmış, kilise ile devletin ortak bir tarihe sahip olduğu hatırlatılmıştı (Daniel, 2006:37; Krindatch, 2006:272).
- 24 1990 yılında kabul edilen "Din ve Vicdan Özgürlüğü Yasası", ibadet özgürlüğünü bireylerin vazgeçilemez haklarından sayarken, tüm din ve mezheplerin yasa önünde eşit konumda bulunduğunu vurgulamaktaydı. Bu yasa, dini grupların siyaset ve eğitim alanlarının dışında konumlanmaları karşılığında, devletin onların içişlerine karışmayacağı güvencesini vererek devlet ve kilise arasındaki ayrımı ön plana çıkarmaktaydı (Koesel, 2014:33-34).
- 25 1986 Ocağında Sovyet Rusya'da kayıtlı bölge kilisesi sayısı 6.742 iken, bu sayı 1990'da 10.110'a çıkmıştı. 1985'te ROK'a bağlı görev yapan 6.000 dolayında papaz bulunurken, 1990'da görev yapan papaz sayısı 7.200'ü bulmaktaydı (Daniel, 2006:40-41).

Sonuçta, II. Dünya Savaşı ve Gorbaçov'un iktidar yılları haricinde, Sovyet döneminde kilise üzerinde uygulanan yoğun şiddet ve tasfiye politikaları, ROK açısından “senfoni”nin değil varlığını, hayalini bile zorlaştırırken, iki istisnai dönemde ROK'un devlet ile ilişkisinde eşit aktör olmaktan uzak bir görünüm sergilemesi, “senfoni”nin sadece hayallerde kalmasına yol açtı. Bu süreçte taraflar arasındaki ilişkiler “sezaropapizm” ile de açıklanamadı; zira devlet yönetimi dini lider olmayı arzulamıyor, tam tersine dini Sovyet toplumundan tasfiye etmeye ya da siyasal amaçları için araçsallaştırmaya çalışıyordu.

Sovyet Rusya'nın dağıldığı 1991 yılının son günlerinde, Sovyet Cumhuriyetleri gibi ROK da tam anlamıyla bağımsızlığına kavuştu. Zira Gorbaçov döneminde din üzerindeki kısıtlamalar, hukuksal düzenlemelerle kaldırılırken, “Din İşleri Konseyi” ve “KGB Kilise Birimi” aracılığıyla kilise üzerindeki devlet kontrolü devam etmekteydi. Devletin dağılması ile birlikte bu kurumların ortadan kalkması, ROK'a dini görevlerini hükümet kontrolünden muaf biçimde özgürce yerine getirebilme şansı tanıdı (Van Den Bercken, 1994:163). Üstelik 1997 yılında kabul edilen Vicdan Özgürlüğü ve Dini Kuruluşlar Kanunu ile, ROK'un/Ortodoksluğun diğer dinler/dinsel örgütlenmeler arasındaki ayrıcalıklı konumu vurgulanmakta, devletin, özgürlük ve hakları 1990 yılındaki yasal düzenleme ile güvence altına alınan kilise ile işbirliğini geliştirmesi gerekliliği savunulmaktaydı. Kanun kapsamında Ortodoks Hıristiyanlık, İslam, Budizm ve Musevilik, Rusya halklarının “geleneksel dinleri” olarak kabul edilmekte; bunlar dışındaki Batı kaynaklı “yeni inançlar”ın faaliyetlerine sınırlamalar getirilmekteydi²⁶. “Geleneksel dinler” olarak kabul edilen dinlerin diğer üçü azınlıkların dinleri olduğundan dolayı, Rus halkının geleneksel inancının Ortodoks Hıristiyanlık olduğu yasada tespit edilmekteydi (Somuncuoğlu, 2004:97-98).

Moskova Patrikliği'nin yoğun baskı ve çabaları sonucunda kabul edilen bu yasa, ülkedeki her dinsel örgütlenmeye eşit hak ve özgürlüklerin verilmesini ve çoğulculuğu savunan liberaller ile Rus tarihi ve kültürünün bir parçasını oluşturan ROK'un korunmasını savunan muhafazakârlar arasındaki tartışmalar sonucunda şekillendi. Özellikle 1990'larda uygulanan liberalleşme politikaları sonucunda geniş mali imkânlarla ve örgütsel deneyime sahip olan yabancı misyonerlerin Rusya Federasyonu'nda (RF) sayıca artış göstermesi, ROK'un ve onu destekleyen muhafazakârların diğer dinsel örgütlenmeleri sınırlandıran bir metni savunmalarına neden oldu. 1990'ların sonlarına doğru ülke içinde güç kazanan muhafazakârlar ve milliyetçiler, yasa metninin Batı tarafından empoze edilen talimatlardan ziyade çoğulculuğa kapalı olan Rus geleneklerine dayalı biçimde kaleme alınması gerektiğini ileri sürdüler (Knox, 2003:583-584).

Böylece, 1990'larda liberal, Atlantikçi Yeltsin'e karşı Avrasyacı muhalefetin bir unsuru olarak göze çarpan ROK (Somuncuoğlu, 2004:93-95), RF üzerindeki Batı hegemonyası ve baskısına karşı “şanlı Rus tarihi”nin ve Rus kimliğinin en önemli aktörü olarak muhalefet tarafından ön

26 Bu yasal düzenlemeye göre, devlet ile dini örgütlenmeler arasındaki işbirliğinin düzeyi, o dinsel topluluğun Rus toplumunda sahip olduğu tarihsel ve toplumsal öneme göre değişiklik gösterecektir. Bu noktada yasa, nispeten daha yeni ya da harici köklere sahip örgütlenmelere karşı daha sınırlayıcıdır. Örneğin, kanun 15 yıldan az bir süreyle ülkede faaliyet gösteren dini kuruluşları tescil etmeme ve tüzel kişilerin sahip oldukları haklardan mahrum bırakma yoluna gitmiştir. Buna karşın kanunda, Rusya'nın tarih ve kültürünün şekillenmesinde Ortodoksluğun özel bir role sahip olduğu vurgulanmıştır (Somuncuoğlu, 2004:97-98; Krindatch, 2006:273).

plana çıkarıldı. Din-devlet ayrılığı ile tüm dinsel inanışlar arasında eşitliği vurgulayan 1993 Anayasası'na ve bu anayasanın savunduğu laik devlet yapısına ters düşmesine ve özellikle Batı'dan gelen yoğun tepkilere rağmen Yeltsin'in bu yasa teklifini kabul etmesi, ülke içinde giderek yükselen ve parlamentoya hâkim hâle gelen Avrasyacıların baskısı sayesinde oldu²⁷. Bu arada ülkeye 1990 sonrasında akın eden yabancı misyonerlerin, Rusya'nın politikaları hakkında bilgi toplayan ajanlar oldukları iddiası, "ruhani güvenlik" kavramını ve bu kavramın ROK vasıtasıyla gerçekleştirilebileceği düşüncesini doğurdu. Bu düşünce Avrasyacı kanadın üyesi olan Putin'in iktidara gelmesi ile birlikte yönetim içerisinde hızla yayıldı (Payne, 2010:714-715).

1990'ların ikinci yarısında ülke içinde güç kazanan Avrasyacı düşünceye paralel olarak daha etkin hâle gelen ROK, bu etkinliğini sadece 1997 Yasası'nın kabulünde değil, Moskova'daki Kurtarıcı İsa Katedrali'nin yeniden inşasında ve devletten edindiği finansal ayrıcalıklarda gösterdi. Çar I. Aleksandr zamanında Napolyon'a karşı kazanılan zaferin anısına yapımına karar verilen, 1883'de yapımı tamamlanan ve yapımından 48 yıl sonra Stalin döneminde yıkılan Kurtarıcı İsa Katedrali, 1990'ların ortalarına gelindiğinde Devlet Başkanı Boris Yeltsin, Moskova Valisi Yuri Luzhkov ve ROK Patriği Aleksii II'nin ortak girişimleri sonucunda yeniden inşa edildi (Smith, 1997:168). Kilisenin gücü ve Ortodoksluğun dirilişini sembolize eden bu inşa, kilisenin Sovyet sonrası siyasal varlığının ve Patrikliğe yönelik siyasal desteğin önemli bir kanıtı olarak yorumlandı (Knox, 2003:587). Öte yandan resmi söylem, inşaatın finansmanının hükümet kaynakları ve halktan gelen bağışlar ile karşılandığı yönünde olsa da, siyasal otoritenin desteği ile ayrıcalıklı biçimde kazanç elde etmeye başlayan ROK'un da bu inşa sürecinde finansör olarak görev aldığı iddia edildi (McGann, 1999:19). Zira petrol ihracatından, sigara ithalatına ve elmas çıkarımına kadar pek çok sektörde yer alan Patriklik, bu ekonomik faaliyetleri sırasında çeşitli vergi ve harçlardan muaf tutularak siyasal iktidar tarafından desteklendi²⁸. Yeltsin'in 1996 yılındaki başkanlık seçimlerinde, seçim kampanyalarına ROK'u da dâhil etmesi²⁹, ekonomik olarak dolaylı da olsa destek verdiği bu kurumdan siyasal kazançları için faydalandığını göstermekteydi.

Gerçekleşemeyen "Senfoni"den "Ayrıcalıklı Statü"ye: Putin Döneminde Kilise

Ortodoksluğun Rusya'nın tarihsel ve siyasal gelişiminde merkezi bir rol oynadığına vurgu yapan Putin, Mayıs 2000'de başkanlık koltuğuna oturmadan önce bir Kremlin katedralinde Patrik tarafından kutsandı (Knox, 2003:589-590). Yeltsin'den farklı olarak Ortodoksluğa kişisel olarak eğilimli olan Putin, dini törenlere katılım ve siyasi merasimlerde kilisenin varlığı konusunda çok daha aktif ve hevesli olsa da, teolojik perspektifin düşüncelerini tamamen yönlendirmesine

27 Bu arada ROK da, kızıl-kahve koalisyonu olarak adlandırılan ve Avrasyacı çizgide bir araya gelen milliyetçi ve komünist gruba yakın durarak Yeltsin üzerinde baskı kurdu (McGann, 1999:14).

28 <http://www.eastwestreport.org/articles/ew09407.html> [Erişim Tarihi: 23.11.2015]. Vergi muafiyetleri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. (Knox, 2003:588-589). Ayrıca hisselerinin yaklaşık % 40'ına ROK'un sahip olduğu petrol şirketi Uluslararası Ekonomik İşbirliği, yüksek kota ile hammadde ihracatında bulunma ayrıcalığına sahip olmuştur (Solodovnik, 2014:58).

29 Yeltsin'in bu girişimleri için bkz. (McGann, 1999:20; Solodovnik, 2014:58).

imkân tanımadı. Bu bağlamda Putin, pragmatik tavrını kilise ile ilişkilerinde de ortaya çıkararak, John Anderson tarafından ileri sürülen “asimetrik senfoni” modeli (Anderson, 2007) ile kilise-devlet ilişkilerini iletmeğe çalıştı.

İlişkinin taraflarından birinin daha baskın olduğu “asimetrik senfoni” modelinde, iki bağımsız aktör olarak devlet ile kilise yakın bir ilişki biçimini benimsediler. Liberalizm, batılılaşma ve küreselleşme karşıtlığı konusunda ortak paydada birleşen Putin ile ROK yönetimi, demokrasi ve insan hakları kavramlarının, bu kavramlar ulusal gelenekleri, ülkenin tarihsel ve coğrafi özelliklerini ikincilleştirmedeği sürece, kabul edilebileceğini savundular. Bu bağlamda her iki aktör de, komünizmin çöküşü sonrasında Rusya’da yaşanan ahlaki çöküşten liberalizmi dayatan Batı’yı sorumlu tutmakta, Rusya’nın kendine özgü bir siyasal model benimsemesini zorunlu bulmaktaydılar (Anderson, 2007:189-191). “Kontrollü demokrasi” ya da “kontrollü çoğulculuk” olarak adlandırılan bu siyasal sistem, siyasal iktidarın belirlediği bir çoğulculuğa dayanmakta, dinsel düzleme ise ROK’un diğer tüm dinsel kurumlar karşısında ayrıcalıklı bir pozisyon elde etmesi olarak yansımaktaydı. Bu ayrıcalıklı ve “eşitler arasında birinci” statünün oluşumunda Ortodoksluğun toplum nezdinde en fazla tutunum bulan inanç olmasının yanı sıra, ROK’un 1990’larda ortaya attığı “kanonik toprak” söyleminin de etkisi bulunmaktaydı (Anderson, 2007:192). Dinsel alanda hükümler haklara sahip olunan toprak anlamına gelen bu söylem, ROK’un eski Sovyet alanına yönelik politika aracını oluşturmakta (Somuncuoğlu, 2004:103-104; Taştan, 2012:112), “yakın çevre”de etkin bir Rusya arzulan Putin iktidarı açısından ROK’u öncelikli konuma taşımaktaydı.

2000 yılında ilân edilen “Rus Ortodoks Kilisesi’nin Sosyal Anlayışının Temelleri”³⁰ metni, diğer din ve inançlara karşı ROK’un bu ayrıcalıklı konumuna vurgu yapmaktaydı (Olgun, 2009:167). Dinsel farklılığı potansiyel tehdit olarak gören ROK liderliği, bu metinde Ortodoksluğu ulusal bir din olarak ele almakta, başta Katolikler olmak üzere diğer dini grupları milletin dinine ve milletin kendisine yönelik tehditler olarak sıralamaktaydı (Anderson, 2007:195). Milli kültürün gelişiminde ve vatanseverlik ruhunun eğitim sistemi içerisine yerleştirilmesinde ROK’un etkisini vurgulayan metin, öne sürdüğü “Hıristiyan vatanseverlik” kavramıyla ROK’u, Putin’in “anavatanın ahlaki ve ruhani yeniden doğuşu” amacıyla uyumlaştırmaya çalışmaktaydı. ROK’un vatanseverliğin gelişimine katkısı, özellikle 2000 yılından itibaren ordunun eğitimi sürecinde yer alması ile, metin içindeki bir hedef olmanın ötesine geçerek, kendisini aktif biçimde gösterdi (Anderson, 2007:195; Olgun, 2009:167).

Öte yandan siyasal otoritenin dini otorite üzerindeki desteğini ve etkisini sorgulayan, bu noktada “senfoni”den çok laik devlet yapısının gerektirdiği kilise-devlet ayrılığını vurgulayan Sosyal Anlayış metni, bu bakış açısının ROK’un toplumsal ve siyasal hayatta etkili olmasını

30 Moskova Patrikliği’nin devlet ve toplum ile ilişkilere yönelik resmi yaklaşımını sergileyen bu metin, ROK’un Kutsal Psikoposlar Konseyi tarafından kabul edilmiştir. Bu metin, Moskova Patrikliği’nin Dış İlişkiler Bölümü çatısı altında bir araya gelen yazarların ortak bir çalışmasıdır. Metin için bkz. <http://russianorthodoxchurch.ca/en/the-basis-of-the-social-concept-of-the-russian-orthodox-church/2408> [Erişim Tarihi: 28.12.2015].

engelleyemeyeceğini savundu³¹ (Knox, 2003:580-581). Hatta politik alana müdahale etme hakkına sahip olan kilisenin, devlet ile yakın işbirliği gerçekleştirebileceği alanlar metinde maddeler halinde sıralandırıldı³². Böylece “senfoni”den uzak durulsa da, iki kurum arasında tam bir ayrılığın benimsenemediği ortaya çıktı. Pek çok alanda devlet ile işbirliğini amaçlayan ve bu noktada diğer dinsel örgütlenmelere karşı ayrıcalıklı olma hevesini taşıyan ROK, kilise ile devlet arasındaki ilişkiyi eşitliğe dayalı bir birliktelik ya da tam bir ayrılıktan çok dayanışma ruhuna dayandırdı. Tespit, farklı amaçlara sahip olan, birbirlerinin yerine geçme, sorumluluklarını üstlenme ya da birbirlerini koruma gibi işlevleri ve hedefleri bulunmayan iki aktörün işbirliğine gidebilecekleri yönündeydi (Knox, 2003:582,590).

ROK’un bu tespit ve beklentileri karşılıksız kalmadı. Gerçekten de Putin dönemi, devlet ile kilisenin siyasal ve toplumsal düzlemde pek çok defa işbirliği içinde bulduklarına tanıklık etti. Ancak bu işbirliği, “senfoni”den farklıydı. Zira taraflar arasında güç dağılımı açısından tam bir eşitlik sağlanamadığı gibi, bunun bir sonucu olarak daha baskın olan siyasal otoritenin zaman zaman kilisenin taleplerine aykırı adımlar attığı bile gözlemlendi. Putin’in Patrikliğin itirazlarına rağmen Katolik Avrupa’nın ruhani lideri Papa ile yakın temaslarda bulunması ve devlet okullarında dini eğitimin içeriği konusunda tüm dinleri içeren daha kapsayıcı bir yaklaşıma sahip çıkması, bu adımlara verilebilecek iki örnek olarak göze çarptı (Anderson, 2007:193,197-198). Özellikle iktidarının ikinci döneminde, Putin’in, Sovyet öncesi dönemde sahip olduğu mülklerin iadesi/tazmini başta olmak üzere ROK’un pek çok talebine olumsuz yaklaştığı gözlemlendi (Sakwa, 2014:135). “Asimetrik senfoni” olarak adlandırılan taraflar arasındaki bu ilişki, Çarlık döneminde I. Petro sonrasındaki ilişki biçimini anımsatsa da, kilise yönetiminin devletten bağımsızlığı noktasında ondan farklılaşmaktaydı. Gerçi hükümet ile güçlü bağlara sahip olma karşılığında ayrıcalıklı bir konum elde edebilen kilisenin, ne derecede bağımsız olduğu da tartışmalı bir hâl aldı³³ (Knox, 2003:590-591).

Putinden sonra iktidara gelen ve ona kıyasla Kilise içinde çok daha aktif görevler üstlenen Medvedev³⁴, ROK ile ilişkilerde daha sıcak bir tavır sergiledi. Nitekim onun iktidarına denk gelen 2008-2012 arası dönemde eğitim müfredatına Ortodoksluk ile ilgili derslerin eklenmesi³⁵ ve kiliseye mülklerinin iadesini öngören yasanın kabulü gibi ROK’un taleplerini karşılamaya yönelik adımlar atıldı (Anderson, 2015). Yeltsin ve Putin dönemlerinde dini amaçla kullanılan

31 Bu metine göre, kilise önemli toplumsal konularda gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde karar alma mekanizmalarında Hıristiyan değerleri ileri sürecektir mekanizma olarak yer almalıydı (Verkhovsky, 2002:342).

32 Bu maddeler için bkz. <http://russianorthodoxchurch.ca/en/social-concepts-index/church-and-state> [Erişim Tarihi: 28.12.2015].

33 ROK’un, 2000 yılında ilân edilen Sosyal Anlayış metninde, devletin destek ve yardımı olmaksızın toplumsal, eğitimsel v.b. önemli projelerini uygulamaya geçiremeyeceğini belirtmesi Kilisenin devlete bağımlılığını açıkça göstermekteydi (Krindatch, 2006:274).

34 Ülke içi ziyaretlerinde yerel önemdeki kilise ve manastırları da mutlaka programına ekleyen Medvedev, Patrik II. Aleksey’e son derece saygılı ve hürmetkar bir tonda hitap etmiştir (Papkova, 2011:670).

35 2009 yılında federal devlet okullarında Ortodoksluğa ilişkin derslerin okutulmasına sıcak baktığını açıklayan Medvedev, 2010 Nisanı’nda 19 bölgede deneme amaçlı olarak “Dini Kültür ve Seküler Ahlakın Esasları” dersinin okutulması, bu deneme sürecinin başarılı olması halinde dersin federal düzeyde zorunlu derse dönüştürülmesi talimatını vermiştir (Papkova, 2011:675).

toprak ya da binaların mülkiyetini ROK'a devretme konusunda gönülsüz olan ve bunları ROK'a kiralaayan hükümet, Medvedev döneminde mülkiyet hakkını ROK'a bırakmaya başladı³⁶. ROK lehine olumlu sonuçlar yaratan bu adımların atılmasında, siyasal iktidar kadar dini iktidarda yaşanan değişim etkili oldu. Zira Medvedev'in başkanlığa gelmesinden kısa bir süre sonra patrikliğe seçilen Kirill, selefi II. Aleksey'e oranla ROK'un taleplerini gerçekleştirebilmek için lobcilik çalışmalarında çok daha aktif yer aldı.

2012 yılında Putin'in üçüncü dönem başkanlığına destek veren Kirill, Putin yönetimini "tanrının mucizesi" olarak tanımlayarak, siyasal iktidar ile yakın bağlar kurma politikasını devam ettireceğinin sinyallerini verdi (Bennets, 2012). Bu destek, Putin'in Kremlin'de patrikliğe bir rezidans bahşetmesiyle güçlendi (The Washington Times, 2015). Üstelik üçüncü döneminde daha muhafazakâr bir üsluba sahip olduğu hissedilen Putin, kürtaj ve eşcinsel hakları gibi hassas konularda ROK'un tutumunu onaylayan bir yaklaşım sergiledi (Mackinnon, 2014). Taraflar arasında oluşan yakın ilişki, 2012 Şubatı'nda muhalif müzik grubu Pussy Riot'un Moskova'nın en büyük katedralinde gerçekleştirdiği müzikli gösteri ile protesto edildi ki; bu olay, kilise-devlet ilişkilerinin toplum nezdinde oluşturduğu derin etkiyi gözler önüne sermekteydi (BBC, 2012).

Kirill'in ilişkileri sıcak tutarak Kilise'yi palazlandırma çabasına Putin'in olumlu yaklaşımı, bir kez daha pragmatizmini kanıtlamaktaydı. Zira ROK'a yaklaşma, onun "daimi bir müttefik" olarak değerlendirilmesinden değil, içinde bulunulan koşullarda ondan faydalanabileceğinin düşünülmesinden idi. Putin, 2008'de % 89 olan oy oranının 2012'de % 67'ye düşmesine cevaben, giderek "Ortodokslaşan" halkın nabzına uygun biçimde ROK ile yaklaşma yolunu seçti (Korostelina, 2014:31-32). Böylece siyasal iktidar tarafından gücü ve politikaları meşrulaştırıcı bir araç olarak kullanılan ROK, Putin dönemlerinde "asimetrik senfoni" tarzı ilişkinin bir tarafı olarak bir takım ayrıcalıklar ve kazançlar elde etti. Bunları kaybetmemek için verdiği uğraş, onu siyasal iktidar karşısında hassaslaştırmaktaydı. Bu iddianın en güncel kanıtı, Putin'in Papa ile temasa geçmesini eleştiren ROK'un yine Putin etkisiyle, Papalık ile ilk kez iletişime geçmesi ve Kirill ile Katolik lider Papa Françesko'nun 1054 yılından beri gerçekleşmeyen buluşmayı Küba'da gerçekleştirmesi oldu. 12 Şubat 2016 tarihinde gerçekleşen bu buluşmayı, Putin'in Ortadoğu'daki planlarına dini açıdan destek bulma çabası olarak değerlendirilen Batı basını, Rus liderin Ukrayna ve Suriye müdahalelerinden dolayı ilişkilerinin gerildiği Batı'yı Papa üzerinden etkilemeye çalıştığını iddia etti (The Guardian, 2016; The New York Times, 2016; The Daily Beast, 2016). Bu iddianın temelinde Kirill'in Putin tarafından siyasal amaçları için araçsallaştırıldığı düşüncesi yer almaktaydı.

"Asimetrik Senfoni"nin En Yakın Örneği: Ukrayna Krizi

Kilise ile devlet arasındaki ilişkileri tanımlayan "asimetrik senfoni" modeli, yakın zamanda Ukrayna'da patlak veren krizde kendini açıkça göstermiştir. ROK'un "yakın çevre"ye yönelik

36 30 Kasım 2010 tarihinde Medvedev, hükümet ya da belediye mülkiyetinde olan dini öneme sahip varlıkların dinsel örgütlenmelerine transferine ilişkin yasayı imzalamıştır (Papkova, 2011:676).

“Rus Dünyası” söylemlerinden faydalanarak bu müdahaleyi meşrulaştırma çabasında olan Putin yönetimi, müdahale ile, Kilisenin çıkarlarına ve taleplerine aykırı düşen bir takım sonuçlar yaratmıştır. Kilise ise devlete karşı içinde bulunduğu zafiyetten ötürü, siyasal iktidarın politika ve uygulamaları karşısında sessiz kalarak, ona üstü kapalı biçimde destek vermiştir.

Ukrayna’yı Rus Ortodoksluğu’nun “kanonik toprak”ının ve tarihteki “Kutsal Rusya”yı oluşturan “Rus Dünyası”nın bir parçası olarak değerlendiren, bundan dolayı da bu ülkeyi kontrol altında tutma hakkını savunan ROK, bu söylemleri ile Putin yönetiminin bölge politikasına ivme kazandırmıştır. Tüm Ortodoksların tek bir kilisenin ve “Ortodoks milleti”nin parçaları olduğu iddiasıyla ortaya atılan “Rus Dünyası” söylemi, Kremlin tarafından Rusya’nın komşu ülkeler üzerindeki yayılmacı hedeflerine zemin hazırlayan jeopolitik bir konsept olarak algılanmış ve 2012’de yeniden başkanlık koltuğuna oturan Putin tarafından Rus devlet ideolojisinin temelini oturtulmuştur (Jarzynska, 2014:6-7). Bu bağlamda Putin yönetiminin 2013 yılında Ukrayna’da patlak veren krize yönelik müdahaleci politikası, “Rus Dünyası” kavramına dayandırılırken, Kırım’ın ilhaki, bizzat Putin tarafından dini gerekçelerle meşrulaştırılmıştır³⁷.

ROK Patriği Kirill’in Putin iktidarının Ukrayna politikasına dayanak oluşturan “Rus Dünyası” söylemi, aslında Ukrayna’da yaşanan kilise savaşlarına cevaben türetilmiş bir söylemdir. Zira Ukrayna’da Moskova Patriklığı’ne bağlı Ukrayna Ortodoks Kilisesi (MP-UOK), Kiev Patriklığı Ukrayna Ortodoks Kilisesi (KP-UOK), Ukrayna Rum-Katolik Kilisesi (UKK) ve Ukrayna Otosefal Ortodoks Kilisesi (UOOK) olmak üzere dört farklı kilise bulunmakta ve bunlardan özellikle ilk ikisi arasında ciddi bir rekabet yaşanmaktadır. ROK’un bir parçasını oluşturan MP-UOK, diğer Ortodoks kiliseleri tarafından tanınan Ukrayna’daki tek kilise olup, 6-9 milyon üye sayısı ile ülkedeki en geniş ağa sahip kilisedir (Asker, 2010:35; Jarzynska, 2014:1-2). Yasal olarak ROK’a bağlı olmakla birlikte, 1990 itibarıyla yönetim ve finans konularında özerkliğe kavuşan kilise, bu sayede Metropolite, ROK Patriği’nin atamasından ziyade kendisine bağlı piskoposlukların seçimi ile kavuşmaktadır (Burgess, 2014:36; Olszanski, 2014:2). Ancak MP-UOK Metropoliti’nin daimi üye olarak ROK Kutsal Sinodu’nun içerisinde yer alması ve Moskova Patriklığı’nin en temel organı olan bu kurum aracılığıyla Moskova Patriği’nin kararlarına bağlı kalması, kilisenin ROK’un bir kolu olmaktan öteye geçemediğini kanıtlamaktadır. Bu durum MP-UOK içerisinde otosefal statüyü hedefleyen gençler ile Moskova’ya bağlılığın devamlılığını arzulayan ileri jenerasyon arasında bir hizipleşmeye yol açmaktadır (Olszanski, 2014:1-2).

Ukrayna’daki ikinci büyük dinsel örgütlenme, 4-8 milyon üyeye sahip KP-UOK’tur. Kendisini yerel ve otosefal olarak tanımlayan, fakat diğer Ortodoks kiliseleri tarafından tanınmayan KP-UOK, Ukrayna Ortodoksluğu’nun parçalı yapısını sonlandırmak amacıyla kendi çatısı altında tek bir Ukrayna Milli Ortodoks Kilisesi’nin oluşumunu hedeflemekte ve bu noktada ROK’a karşı Fener Rum Patriklığı’ndan destek aramaktadır (Asker, 2010:35-36; Jarzynska, 2014:4; Somuncuoğlu, 2004:103). Rus karşıtı bir çizgiyi temsil eden bu kilise, 2004 yılında patlak veren halk hareketi

37 Kırım’ın ilhakına ilişkin konuşmasında, Kırım’ı “Rusların Kudüs’ü” olarak tanımlayan Putin, Kırım’ın Rusların Ortodoksluğu benimsediği, dolayısıyla kendi milliyetlerini oluşturdukları toprak olarak kutsal sıfatını hak ettiğini vurgulamıştır (Cherenkov, 2014:33-34). Ayrıca bkz. (Inosmi.ru, 2015).

sonucunda iktidara gelen ve Batıya yakın bir duruş sergileyen Yuşçenko yönetiminin destekçisi olmuş ve bu iktidar döneminde bağımsızlığının tanınması için özellikle Fener Rum Patrikhanesi nezdinde girişimlerde bulunmuştur (Burgess, 2014:35; Olszanski, 2014:1).

Bu noktada ROK, Rus karşıtı KP-UOK'un Batı ile işbirliğine dayanarak Ukrayna milliyetçiliğini ön plana çıkaran yaklaşımına, "Rus Dünyası" söylemi ile cevap vermiştir. Özellikle ROK Patriği Kirill, Ukrayna'ya gerçekleştirdiği ziyaretlerinde Moskova'nın liderliği altında Ortodoksluğun bütünleştirilmesi çağrısını sürekli olarak yenilemiştir³⁸ (Jarzynska, 2014:7). Ancak, bu söylemin benimsenmesinde KP-UOK'un etkisini kırmak kadar, MP-UOK içerisinde ROK'tan bağımsızlık talep eden genç kitlelere mesaj gönderme kaygısı da bulunmaktadır. Tıpkı KP-UOK ve MP-UOK içindeki genç kitleler gibi Ukrayna Kilisesi'nin bütünlüğünden yana olan Kirill, bu bütünlüğün bağımsız bir Ukrayna kilisesinden ziyade Moskova'ya bağlı olarak gerçekleştirilmesini savunmaktadır (Asker, 2010:37). Ancak 2013 yılında Ukrayna'da yerel düzeyde patlak veren ve Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesiyle beraber uluslararası bir boyut kazanan kriz³⁹, "Rus Dünyası" söyleminin Ukrayna Ortodoksluğu nezdinde var olan algısını negatif bir yöne doğru kaydırmış ve Ukrayna'daki kiliseleri ROK'a ve Rusya'ya karşı yakınlaştırmıştır. Böylece kriz, bir taraftan Rus iktidar tarafından ROK'un ve "Rus Dünyası" söyleminin araçsallaştırılmasına yol açarken, öte yandan ülkede ROK'un aslında hiç de arzu etmeyeceği bir prestij kaybı ile sonuçlanmıştır.

Ukrayna'da patlak veren halk isyanına ve Rusya'nın bu isyana yönelik müdahalelerine, ülkedeki kiliselerin ve ROK'un tepkisi incelendiğinde, bu tespiti yapmak kolaylaşmaktadır. Euromaidan'da başlayan Yanukoviç karşıtı gösterilere, Rusya muhalifi KP-UOK, UKK ve UOOK aktif destek sağlarken⁴⁰, MP-UOK çekimser kalmış ve hatta diğer kiliseleri siyasi konum almaktan uzak durmaya çağırmıştır. Yanukoviç ile yakın ilişkilere sahip olan ROK ise, gösteriler şiddetlendikçe ve siyasi eğilim yön değiştirdikçe, şiddeti sonlandırmaya yönelik çağrılarda bulunarak ve Kilisenin siyasi mücadelelerde taraf olamayacağını açıklayarak pasif bir tutum sergilemeye başlamıştır (Burgess, 2014:34-35; Olszanski, 2014:4). ROK'un gösteriler karşısında Putin iktidarının aksine "Rus Dünyası" kavramını gündeme getirmekten kaçınması ve sessiz kalmasının en önemli nedeni, MP-UOK'u ve ülkedeki prestijini kaybetmek istemeyişidir. Zira gösteriler Yanukoviç'in ülkeyi terk etmesi ve geçici hükümetin kurulması ile sonuçlanınca, MP-UOK'un yasal hükümete destek çağrısında bulunarak (Burgess, 2014:35; Hovorun, 2014:42) yeni koşula göre kendini uyarladığı, özellikle 2014 Mart'ında Kırım'ın Rusya tarafından ilhakıyla birlikte tarafsız duruşunu bırakarak

38 Patrik Kirill, 2010 Mart'ında gerçekleştirdiği ziyarette, "ROK'un Ukrayna'nın bağımsızlığı ve kendi kaderini tayin hakkını ihlal etmediği, sadece eski zamanlardan bugüne dek kardeş halkları bir araya getiren Ortodoks inancını korumak için geldiği" şeklinde açıklamada bulunmuştur (Asker, 2010:37).

39 Ukrayna'da 2013 Kasım'ında Yanukoviç iktidarına karşı patlak veren geniş çaplı halk isyanı, bu isyana merkezlik eden "Avrupa Meydanı'nın (EuroMaidan) adıyla anılmış, Ukraynalı vatandaşlar tarafından ise "İtibar Devrimi" olarak adlandırılmıştır. Avrupa'dan ziyade Rusya ile ilişkileri güçlendirme hedefindeki Yanukoviç'in AB Vilnius Zirvesi'ne yaklaşık 10 gün kala AB-Ukrayna Ortaklık Anlaşması'na imza atmayacaklarını açıklaması, bu isyanın fitilini ateşlemiştir. İsyana hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Diuk, 2014:9-16; Shveda ve Ho Park, 2016:85-91).

40 Euromaidan'a destek konusunda en aktif kilise UKK iken, göstericilerin arasına dâhil olmaktan kaçınan KP-UOK, Maidan'a yakın konumdaki St.Michael Ortodoks Kilisesi'ni polisten kaçan göstericilere açarak, desteğini göstermiştir (Hovorun, 2014:42).

milliyetçi/ülke bütünlüğünden yana bir tutum sergilemeye başladığı gözlenmiştir (Olszanski, 2014:5).

Kremlin'in Ukrayna'ya yönelik sert ve saldırgan politikası, MP-UOK içerisinde "bağımsız devlet, bağımsız kilise" sloganlarının artmasına ve Kilise içindeki Rus karşıtı grubun ağırlık kazanmasına neden olmuştur. Öyle ki, diğer Ukrayna kiliselerinden gelen birleşme önerilerine (Natsionalnaya Slujba Novostey, 2014) o zamana kadar karşı çıkan Kilise, 2014 Şubatı'nda diğer kiliselerle birleşme ve tek bir Ukrayna Kilisesi kurma konusunu görüşmek üzere kendi içinde bir komisyon oluşturmuştur (Jarzynska, 2014:2-3). Özellikle Doğu Ukrayna'da Donbass'ta ayrılıkçılar ile Ukrayna askeri güçleri arasında patlak veren çatışmalar, MP-UOK Metropoliti Onufry'i Rusya destekli isyancıları silah bırakmaya çağırma ve Ukrayna'nın devlet egemenliği ve toprak bütünlüğünü destekleme yolunda harekete geçirmiştir (Ukrainskiye Natsionalniye Novosti Informatsionnaye Agentstvo, 2014). Üstelik tüm bu çabalarına rağmen, MP-UOK'un Euromaidan olayları sırasında sessiz kalması ve üyelerinin bir kısmının Doğu Ukrayna'da ayrılıkçılardan yana tavır alması, halkın desteğini, Donbass'ta Ukrayna askerinin yanında yer alan KP-UOK'a kaydırmıştır (Kuzio, 2015:155-156). Böylece bu iki Kilise'nin birbirlerine karşı üstünlük durumları değişmiş, MP-UOK'un KP-UOK'a üye kaybetme ihtimali, onu daha milliyetçi bir çizgiye kaydırmıştır⁴¹ (Olszanski, 2014:5).

Bir yandan Ukrayna'da artan Rus karşıtlığı ve buna bağlı olarak toplumsal pozisyonu zayıflayan MP-UOK'un içerden dönüşümü, öte yandan devlet ile kurduğu yakın bağlar sonucunda ROK'un Putin'e kolayca muhalefet edememesi, Patrik Kirill'in Ukrayna politikasında muğlak bir tutum takınmasını zorunlu kılmıştır. 2 Mart 2014 tarihinde MP-UOK Metropoliti Onufry'e, Rus hükümet yetkilileriyle Ukrayna'da katliamların önlenmesi amacıyla görüşeceğini ve Ukrayna halkının kendi geleceğini dış müdahale olmaksızın kendisinin belirlemesi gerektiğini belirten Kirill (Maltsev, 2014; Ukrainskaya Pravda, 2014), açıklamasına rağmen ne Kırım'ın ilhakını eleştirmiş, ne de Rus askerlerinin Ukrayna'ya sevk edilmesi planlarına karşı çıkmıştır (Jarzynska, 2014:5). Putin iktidarına karşı gösterdiği belki de tek tepki, 18 Mart 2014 tarihinde Kırım'ın Rusya'ya dahil edilmesine ilişkin Kremlin'de düzenlenen seremoniye katılmamasıdır (Ryzhkov, 2015). Hatta bazı durumlarda, Putin'in Ukrayna politikasına destek veren bir tutum dahi benimseyebilmiştir⁴².

ROK'un Ukrayna siyaseti noktasında hükümete gönülsüz destek sağlaması ve belirgin bir tutum benimsemekte zorlanmasında, hükümetin, sahiplendiği "Rus Dünyası" kavramını farklı biçimde yorumlaması ve bu kavramı uygulamaya geçirirken ROK'un onaylamayacağı metotlara başvurması etkili olmuştur. "Rus Dünyası" kavramına, "Ortodoks milleti"nin birliği hedefinin yanı

41 2013 yılında halkın % 26'lık kesimi KP-UOK üyesi iken, 2014 yılında bu oran % 32'ye çıkmıştır. MP-UOK ise aynı süreçte % 27'den % 25'e düşüş göstermiştir (Jarzynska, 2014:10).

42 Örneğin, 18 Temmuz 2014 tarihinde Rusya'nın saldırgan olarak görülmemesi gerektiğini ve Doğu Avrupa'da, etnik ya da milli olmanın ötesinde ruhani bir birliktelik olan Rus halkını birleştirme çabalarını desteklediğini açıklamıştır. 25 Ağustos 2014 tarihli açıklamasında ise, Doğu Ukrayna'yı "tarihsel Rus'un güney sınırları" olarak tanımlamıştır (Bugriy, 2015).

sıra, Rus medeniyetinin eşsizliği, bölge halklarının ortak tarihsel, kültürel ve dilsel mirası ve Batı karşıtı sloganlar gibi unsurları da ekleyen Putin yönetimi, Kırım'ın ilhaki ve Doğu Ukrayna'daki ayrılıkçılara verilen gayri resmi destekler ile, bu kavramı uygulamak için askeri yöntemleri uygulamaktan çekinmeyeceğini göstermiştir (Jarzynska, 2014:7). Ancak içeriğini genişlettiği "Rus Dünyası"nı koruma gerekçesiyle Ukrayna'yı parçalayan Putin yönetimi, Ukrayna-Rusya birlikteliği temeline inşa edilen "Rus Dünyası"nı bizzat bu politikasıyla parçalamıştır (Ryzhkov, 2015; Jarzynska, 2014:8). Üstelik, attığı bu adımlar ile, ROK'un Ukrayna'daki Ortodoks topluluk nezdinde varolan itibarını sarsmış, MP-UOK ile aralarındaki bağlantıyı zayıflatmış ve Ukrayna Ortodoksluğu'nun Moskova Patrikliği'nden bağımsızlaşma çabalarını hızlandırmıştır.

Sonuçta, Rusya'nın Ukrayna siyaseti, "Rus Dünyası"nı parçalayarak ve bu dünyanın en özel üyesi Ukrayna'nın kaybına yol açarak ROK için tamamen olumsuz bir sonuç yaratmıştır. Ortodoks Ukrayna olmadan "Rus Dünyası"nın gerçekleşmeyeceği düşünüldüğünde, ROK'un küresel Ortodoks topluluk içindeki konumunun zayıflayacağı söylenebilir. Bu olumsuz tabloya rağmen, ROK'un Putin'in Ukrayna siyasetini eleştirmemesi ve hatta zaman zaman desteklemesi, onun bağımsız bir toplumsal aktör olmaktan çok Kremlin'e bağımlı ve onun tarafından kullanılan bir aktör olduğuna kanıt gibidir. ROK, hükümetin politikalarından zarara uğrasa bile, devlet ile işbirliği sonucunda elde ettiği kazançlardan ötürü Kremlin'e karşı çıkamamaktadır (Jarzynska, 2014:8). Görünen o ki; "senfoni" hükümetin belirlediği kurallar içerisinde, asimetrik bir güç dağılımı çerçevesinde devam etmektedir.

Sonuç

Kiev Rusyası'ndan Federasyon Rusyası'na kadar, Rusların kurduğu tüm devlet yapıları içerisinde Ortodoksluk, millet kimliğini tanımlayan önemli unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dinin, milletin tanımlanmasında en az etkiye sahip olduğu Sovyet döneminde bile, II. Dünya Savaşı yıllarında olduğu gibi devletin faydalandığı bir araç olarak ön plana çıktığı gözlenmiştir. Milletin, en azından büyük bir kesiminin, kimliğini tanımlarken Ortodoksluğa atıf yapması, tarih boyunca devletin kilise ile yaptığı işbirliğinin hem bir nedeni hem de bir sonucu olarak belirmektedir. Ortodoksluğu devraldığı Bizans'a öykünerek, Kilise ile yakın ilişkiler geliştiren Çarlık yönetimi, I. Petro'nun reformları sonrasında Kilise'yi tamamen kontrolü altına alsa da, onu kararlarını meşrulaştıran bir araç olarak sahiplenmeyi sürdürmüştür.

Tarihsel süreçler içerisinde aralarındaki ilişki biçimi değişse de, genel eğilim, siyasal otorite ile Kilise arasında eşitlikten çok hiyerarşiye dayalı bir ilişkinin varlığı yönündedir. Siyasal otorite lehine şekillenen bu hiyerarşik ilişki, bazen Sezaropapizmi andırarak kadar katılmış, bazen ise "asimetrik senfoni"ye yol açan yumuşak bir kıvam almıştır. 2014 itibarıyla Ukrayna'da yaşanan toplumsal hareketlenmeye Putin iktidarının sergilediği tavır, taraflar arasında "asimetrik senfoni"nin varlığını kanıtlayan önemli bir dış politika örneğidir. Zira I. Petro öncesinde sahip olduğu hakları yeniden elde eden ROK, bu hakları koruma arzusu ve kaybetme kaygısı ile, kendi hâkimiyet sahası olarak gördüğü "Rus Dünyası"nın Putin tarafından parçalanmasına karşı çık(a)

mamıştır. Hatta Ortodoks/Slav dünyanın ruhani açıdan kendisine bağlanması gerekliliğini vurgulayan ve kendi kavramlaştırması olan “Rus Dünyası” söyleminin, Putin iktidarı tarafından Ukrayna politikasında araçsallaştırılmasına onay vermiştir. Bu bağlamda devlet ile kilisenin birbirlerinin alanına el uzatmama ancak faaliyetlerini destekleme anlayışına dayalı “senfoni”, Putin iktidarının bizzat ROK’un “Rus Dünyası”na yönelik girişimlerini ve buradaki dinsel faaliyetlerini baltalaması ile asimetrik bir görünüme kavuşmuştur. Ukrayna’da yaşanan kriz, bu görünümü kanıtlayan tek olay olmamakla birlikte, en güncel dış politika örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

- Akdes, N. K. (2010) *Rusya Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Alexeev, W. (1979) "The Russian Orthodox Church 1927-1945: Repression and Revival", *Religion in Communist Lands*, 7(1): 29-34.
- Anderson, J. (1983) "Soviet Religious Policy under Brezhnev and After", *Religion in Communist Lands*, 11(1): 25-30.
- Anderson, J. (2007) "Putin and the Russian Orthodox Church: Asymmetric Symphonia?", *Journal of International Affairs*, 61(1): 185-201.
- Anderson, J. (2015) *Conservative Christian Politics in Russia and the United States: Dreaming of Christian Nations*, New York: Routledge.
- Anderson, P. B. (1961) "The Orthodox Church in Soviet Russia", *Foreign Affairs*, 39(2): 299-311.
- Asker, A. (2010) "Kilise Savaşları: Moskova-Kiev-İstanbul", *21. Yüzyıl*, 21 (Eylül): 31-38.
- Aslanova, S. (2006) *Kutsal Sinod'tan Rus Ortodoks Kilisesi'ne*, İstanbul: IQ.
- BBC (2012) "Pussy Riot Üyeleri Yargılanıyor", <http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/07/120730_pussy_riot.shtml> [Erişim Tarihi: 16.01.2016].
- Bennets, M. (2012) "V Rassii Tserkov Poçti ni Otdelena ot Gosudartsva", İnosmi.ru, <<http://inosmi.ru/russia/20120814/196590497.html>> [Erişim Tarihi: 23.03.2016]
- Bugriy, M. (2015) "The War and the Orthodox Churches in Ukraine", *Eurasia Daily Monitor*, 12(30), <[http://www.jamestown.org/programs/edm/sin_ gle/?tx_ttnews\[tt_news\]=43548&cHash=3dc1a85482a515406a43403429694d66#.Vpj6Y3tGSEg](http://www.jamestown.org/programs/edm/sin_ gle/?tx_ttnews[tt_news]=43548&cHash=3dc1a85482a515406a43403429694d66#.Vpj6Y3tGSEg)> [Erişim Tarihi: 11.01.2016].
- Burgess, J. P. (2014) "Christian Witness in Ukraine", *First Things*, Ekim: 33-39.
- Cherenkov, M. (2015) "Orthodox Terrorism", *First Things*, Mayıs: 17-18.
- Chumachenko, T. A. (2002) *Church and State in Soviet Russia: Russian Orthodoxy from World War II to the Khrushchev Years*, Armonk: M.E. Sharpe.
- Daniel, W. L. (2006) *The Orthodox Church and Civil Society in Russia*, Texas A&M University Press.
- Diuk, N. (2014) "Euromaidan: Ukraine's Self-Organizing Revolution", *World Affairs*, March/April: 9-16.
- Dualı, Ş. M. (2013) "Rus Ortodoks Kilisesi'nin Siyasi Tarihi", *Milel ve Nihal*, 10(2): 63-94.
- Evans, A. (2002) "Forced Miracles: The Russian Orthodox Church and Postsoviet International Relations", *Religion, State and Society*, 30(1): 33-43.
- Geanakoplos, D. J. (2011) "Bizans İmparatorluğu'nda Kilise ve Devlet: Sezaropapizm Sorununu Yeniden Düşünmek" (çev. M. Alican), *Tarih Okulu*, 9 (Ocak-Nisan): 169-198.
- Hosking, G. (2011) *Rusya ve Ruslar: Erken Dönemden 21. Yüzyıla*, (çev. K. Acar), İstanbul: İletişim.
- Hovorun, C. (2014) "The Church in the Bloodlands", *First Things*, Ekim: 41-44.
<<http://russianorthodoxchurch.ca/en/social-concepts-index/church-and-state>> [Erişim Tarihi: 28.12.2015].
<<http://russianorthodoxchurch.ca/en/the-basis-of-the-social-concept-of-the-russian-orthodox-church/2408>> [Erişim Tarihi: 28. 12.2015].
- Huntington, S. (1993) "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs*, 72(3): 22-49.
- Hupka, J. (2011) "The Russian Orthodox Church as a Soviet Political Tool", *Constellations*, 2(2): 31-40.
- Inosmi.ru (2015) "Vliyaniye Pravoslavnoy Tserkvi na Vneşniyuyu Politiku Kremliya", <<http://inosmi.ru/russia/20151117/231413297.html>>, [Erişim Tarihi: 22.03.2016].
- Jarzynska, K. (2014) "Patriarch Kirill's Game over Ukraine", *OSW Commentary*, 144: 1-10.
- Jelen T. G. ve C. Wilcox (2002) "Religion: The One, the Few and the Many", in T. G. Jelen and C. Wilcox (eds.), *Religion and Politics in Comparative Perspective: The One, the Few and the Many*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Kalkandijeva, D. (2015) *The Russian Orthodox Church, 1917-1948: From Decline to Resurrection*, New York: Routledge.
- Knox, Z. (2003) "The Symphonic Ideal: The Moscow Patriarchate's Post-Soviet Leadership", *Europe-Asia Studies*, 55(4): 575-596.
- Knox, Z. (2005) *Russian Society and the Orthodox Church: Religion in Russia after Communism*, New York: Routledge.
- Koesel, K. J. (2014) *Religion and Authoritarianism: Cooperation, Conflict and the Consequences*, New York: Cambridge University Press.
- Korostelina, K. V. (2014) *Political Insults: How Offenses Escalate Conflict*, New York: Oxford University Press.
- Krindatch, A. D. (2006) "Changing Relationships between Religion, the State and Society in Russia", *GeoJournal*, 67(4): 267-282.
- Kuzio, T. (2015) *Ukraine: Democratization, Corruption, and the New Russian Imperialism*, California: Praeger.
- Mackinnon, M. (2014) "How Vladimir Putin Helped Resurrect the Russian Orthodox Church", <<http://www.theglobeandmail.com/news/world/how-vladimir-putin-helped-resurrect-the-russian-orthodox-church/artic le16361650/>> [Erişim Tarihi: 16.01.2016].
- Maltsev, V. (2014) "Moscow Church Seen as Losing in Ukraine", <<http://www2.stetson.edu/~psteeves/relnews/1403b.html>> [Erişim Tarihi: 11.01.2016].
- Marsh, C. (2005) "Russian Orthodox Christians and their Orientation toward Church and State", *Journal of Church and State*, 47(3): 545-561.
- McGann, L. L. (1999) "The Russian Orthodox Church under Patriarch Aleksii II and the Russian State: An Unholy Alliance?", *Demokratizatsiya*, 7(1): 12-27.
- Milner-Gulland R. ve N. Dejevskiy (1993) *Rusya ve Sovyetler Birliği Tarihi* (çev. M. Çulhaoęlu), İstanbul: İletişim.
- "More on Russian Orthodox Finances", <<http://www.eastwestreport.org/articles/ew09407.html>> [Erişim Tarihi: 23.11.2015].
- Natsionalnaya Slujba Novostey* (2014) "Filaret Pitayetsa Otkolot Ukrainskaye Pravoslaviye ot Moskovskova Patriarhata", <http://nsn.fm/society/prav_oslavny-e-tserkvi-ukrainy-mogut-ob-edinit-sya.php> [Erişim Tarihi: 23. 03.2016].
- Olgun, H. (2009) "Sovyet Sonrası Rus Ortodoks Kilisesi'nin Sosyal Anlayışı", *EKEV Akademi Dergisi*, 13(40): 163-176.
- Olszanski, T. A. (2014) "The Ukrainian Orthodox Church's Stance on the Revolution and War", *OSW Commentary*, 151: 1-8.
- Papkova, I. (2011) "Russian Orthodox Concordat? Church and State under Medvedev", *Nationalities Papers*, 39(5): 667-683.
- Payne, D. P. (2010) "Spiritual Security, the Russian Orthodox Church, and the Russian Foreign Ministry: Collaboration or Cooptation?", *Journal of Church and State*, 52(4): 712-727.
- Polat, S. (2004) "Din-Devlet İlişkilerinde 'Rus Geleneęi'", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6(22): 15-25.
- Pospelovsky, D. (1997) "The Best Years of Stalin's Church Policy (1942-1948) in the Light of Archival Documents", *Religion, State and Society*, 25(2): 139-162.
- Prokurat, M., A. Golitzin and M. D. Peterson (2010) *The A to Z of the Orthodox Church*, Maryland, Rowman&Littlefield.
- Riasanovsky, N. V. ve M. D. Steinberg (2011) *Rusya Tarihi*, (çev. F. Dereli), İstanbul: İnkılap.
- Ryzhkov, V. (2015) "Russian Orthodox Church Facing Ukraine Split", *The Moscow Times*, <<http://www.themoscowtimes.com/opinion/article/russian-orthodox-church-facing-ukraine-split/523690.html>> [Erişim Tarihi: 11.01.2016].

- Sakwa, R. (2014) "The Clash of Postsecular Orders in Contemporary Russia", in L. Mavelli and F. Petito (eds.), *Towards a Postsecular International Politics: New Forms of Community, Identity, and Power*, New York: Palgrave.
- Shkarovskii, M. V. (2011/2012) "The Russian Orthodox Church in 1958-1964", *Russian Studies in History*, 50(3): 71-95.
- Shveda Y. and J. Ho Park (2016) "Ukraine's Revolution of Dignity: The Dynamics of Euromaidan", *Journal of Eurasian Studies*, 7(1): 85-91.
- Smith, K. E. (1997) "An Old Cathedral for a New Russia: the Symbolic Politics of the Reconstituted Church of Christ the Saviour", *Religion, State and Society*, 25(2): 163-175.
- Solodovnik, S. (2014) "Russia: The Official Church Chooses the State", *Russian Social Science Review*, 55(6): 55-83.
- Somuncuoğlu, A. (2004) "Rus Ortodoks Kilisesi'nin Eski Sovyet Alanındaki Misyonu", *Karadeniz Araştırmaları*, 2: 93-107.
- Taştan, Y. K. (2012) "Ulusal Ülküden Emperyal Vizyona: Rusya'da Kimlik Arayışları", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12(1): 69-134.
- The Daily Beast* (2016) "The Pope, the Patriarch and Putin's 'Peace' Gambit", <<http://www.thedailybeast.com/articles/2016/02/13/the-pope-the-patriarch-and-putin-s-peace-gambit.html>> [Erişim Tarihi: 24.03.2016].
- The Guardian* (2016) "Finally! Pope and Russian Patriarch Meet for First Time in 1000 Years", <<http://www.theguardian.com/world/2016/feb/12/pope-francis-russian-orthodox-patriarch-kirill-make-history-cuba-first-meeting-in-1000-years>> [Erişim Tarihi: 24.03.2016].
- The New York Times* (2016) "Pope and Russian Orthodox Leader Meet in Historic Step", <<http://www.nytimes.com/2016/02/13/world/americas/pope-arrives-in-cuba-for-historic-meeting-with-russian-orthodox-leader.html>> [Erişim Tarihi: 24.03.2016].
- The Washington Times* (2015) "Putin Finds an Ally in Resurgent Russian Orthodox Church", <<http://www.washingtontimes.com/news/2015/nov/11/vladimir-putin-finds-an-ally-in-resurgent-russian-orthodox-church/>> [Erişim Tarihi: 16. 01.2016].
- Toumanoff, C. (1946) "Caesarpapism in Byzantium and Russia", *Theological Studies*, 7(2): 213-229.
- Ukrainskiye Natsionalnye Novosti Informatsionnaye Agentstvo* (2014) "Mitropolit Onufry Prizval Boevikov Slojit Orujiye i Osvobodit Zalojnikov", <<http://www.unn.com.ua/ru/news/1364067-mitropolit-onufriy-zaklikav-boyovikov-sklasti-zbroyu-ta-zvilniti-zaruchnikov>> [Erişim Tarihi: 22.03.2016].
- Ukrainskaya Pravda* (2014) "Patriarh Kirill Prizval Turçinova İzbegat Nasiliya i Diskriminatsii po Natsionalnomu Priznaku", <<http://www.pravda.com.ua/rus/news/2014/03/2/7017114/>> [Erişim Tarihi: 22.03.2016].
- Van Den Bercken, W. (1994) "The Russian Orthodox Church, State and Society in 1991-1993: the Rest of the Story", *Religion, State and Society*, 22(2): 163-181.
- Verkhovsky, A. (2002) "The Role of the Russian Orthodox Church in Nationalist, Xenophobic and Antiwestern Tendencies in Russia Today: Not Nationalism, but Fundamentalism", *Religion, State and Society*, 30(4): 333-345.
- Vernadsky, G. (2011) *Rusya Tarihi*, (çev. D. Mızrak ve E. Ç. Mızrak), İstanbul: Selenge.
- Walters, P. (1986) "The Russian Orthodox Church and the Soviet State", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 483 (January): 135-145.